

SECTION: ARCHITECTURE.

SEKCJA: ARCHITEKTURA.

How to cite: Oliinyk, H. (2024). Formation of church architecture in greco-byzantine traditions. *Horizons of Innovation: Conference on Multidisciplinary Trends in Science 2024*. (pp. 199-203). Futurity Research Publishing. <https://futuraity-publishing.com/horizons-of-innovation-conference-on-multidisciplinary-trends-in-science-2024-2/>

Formation of church architecture in greco-byzantine traditions

Формування церковної архітектури в греко-візантійських традиціях

Ганна Олійник

архітектор, старший викладач кафедри архітектурного проектування, аспірант кафедри теорії, історії архітектури та синтезу мистецтв Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури; м. Київ, Україна

Accepted: February 7, 2024 | **Published:** February 22, 2024 | **Language:** Ukrainian

Abstract: This article aims to trace the formation of the Greek-Byzantine tradition within the development of Christian temple architecture in the territory of ancient Byzantium. The research methodology employed is a systematic analysis of available bibliographic sources. In our current era, marked by crises in ethics, aesthetics, and philosophical reflection on the human worldview, the need to study the role of Christian values in shaping the historical and spiritual thought of various peoples has become increasingly pressing. This task necessitates examining the knowledge concerning the genetic development and aesthetic traditions of the Byzantine world.

Keywords: Byzantium, Byzantine architecture, church, temple, building, tradition, style.

Вступ

Християнство, як форма світогляду, здійснило значний внесок у модернізацію людського суспільства і його культурної складової, вносячи наукову динаміку в хід світової історії. Для духовного вдосконалення має пряме відношення звернення до культурно-духовної спадщини в якій релігія відіграє провідну роль. Особливо наш час, позначений кризовими явищами у сфері етики, естетики та філософської рефлексії світосприйняття, актуалізував необхідність дослідження ролі християнських цінностей у формуванні історично-духовного мислення народів, яке, не можливе без вивчення знань про генетичний розвиток, естетичні традиції візантійського світу.

У статті Юрія (н.д.) "Візантизм як фактор цивілізаційного впливу на українське суспільство" проаналізовано комплекс ідей та практик, що беруть початок з архетипів Візантійської цивілізації.

У свою чергу Царенок (2017) в монографії "Естетико-аскетичні традиції Візантії в історії християнської культури" прослідковує проблеми розвитку та літургійного синтезу мистецтв в православних естетичних поглядах минулого й сучасності. Румунський проф. Трояна Ножеа у дослідженні "Внесок Візантії у розвиток життя в Румунії та Молдові між XIV – XV ст." (Трояна, Ножеа, н.д.) розглядає пам'ятки церковної архітектури побудовані за часів Візантії в Румунії, що збереглися до нашого часу. Лекції-презентації проф. Стоуфі-Пулімену (2015) "Ранньохристиянське мистецтво (II ст. – поч. VII ст.). Християнська та візантійська археологія. Ранньохристиянський храм." присвячені археологічно-архітектурним та мистецтвознавчим розвідкам давніх християнських храмів і багато ілюстровані кресленнями архітектурних реконструкцій та археологічних обмірів.

Результати дослідження

Візантія – умовна назва держави-наступниці східної частини Римської імперії, введена істориками для зручності окреслення історичного періоду. Самі візантійці називали свою країну Романією, а себе – ромеями (римлянами). На Русі сучасники називали цю державу Грецькою країною, оскільки вже у IX ст. там розмовляли грецькою (середньовічною) мовою. Культура Візантії – це поступовий перехід від античної культури до християнської, на що вказують артефакти, які дійшли до нашого часу (Котляр, 2003). Після проголошення імператором Костянтином Великим в 313 році Міланського едикту, Християнство набуло статусу рівноправної релігії імперії (Цвєткова, 2019). Відповідно, постала можливість створення перших християнських споруд, яких до цього часу, більш за все, не могло бути.

Розташована на перехресті культурно-політичних і торговельних шляхів між Сходом та Заходом, Візантія стала важливим синтезатором східних та західних культурно-духовних цінностей.

На ранніх етапах розвитку, архітектура Візантії мало відрізнялась від римської, дотримуючись античних традицій. Архітектура Візантії успадкувала від Риму базиліку (як тип храму), арки та склепіння (Стоуфі-Пулімену, 2015). Другим, перехідним, типом ранньохристиянського храму, являються купольні базиліки. Перехід до купольних композицій відображав символічне трактування церковної споруди як всесвіту, а купола – як небосхилу. Купол став ідейним і композиційним центром храму. Купольна базиліка з'явилася в роки правління імператора Юстиніана I (527-565) (Стоуфі-Пулімену, 2015). Поступом ранньохристиянської базиліки є – обмеження загальної довжини та надбудова купола на даху великої нави. Цей архітектурний винахід малоазійських архітекторів Анфемія і Ісидора, вперше реалізований у Константинополі (Лозинський, 2010). Храм Святої Софії Константинопольської побудований в архітектурному стилі базиліки з куполом, де головні й другорядні опори, включно з пандативами, зливаються зі стінами, "ажурованими" аркатурами та віконними отворами, підтримують купол, завдяки 40 вікнам ніби

припіднятий над власною основою. Центральна частина храму видовжена величезними півкуполами, дематеріалізованими таким самим прийомом, що й головний купол (Себальос, 2014). Нові форми проведення священних обрядів спонукали до функціонально-просторового поділу храму на: вівтарну, основну та вхідну частину. Християнські храми ідейно дуже відрізнялися від античних. Вони всім своїм видом повинні були нагадувати прихожанам про інший світ де присутній єдиний Бог, де матеріальне начало підпорядковане духовному.

Третім типом ранньохристиянського храму є центричні (круглої, хрещатої, квадратної, шестигранної чи восьмигранної) форми будівлі. Така форма походить від храму-мавзолею з куполос. На відміну від базилики, в якій підкреслена поздовжня вісь, тут акцент зроблено на вертикальній осі, навколо якої організовано простір (Лунд, н.д.). Найбільш репрезентативним у візантійському стилі є хрестово-купольний храм в основі якого лежить хрестово-центрична композиція, з куполом на барабані. Просторову стійкість склепінчатої системи забезпечує взаємоурівноваженість протилежних зусиль, що досягається примиканням до підпружних арок циліндричних склепінь – рамен хреста. Міжраменні простори перекриваються окремо. Рациональність конструктивної системи, і варіаційне багатство форми внутрішнього простору сприяли широкому розповсюдженню цього типу храму в країнах православного світу.

Восьмикутний тип, в якому склепіння, що підтримують купол, містять відроги вписаного хреста у квадраті чи прямокутнику, що чітко окреслюють хрест на даху. Характерний купол охоплює центральний простір храму, спираючись низьким барабаном на вісім арок, які в плані утворюють восьмикутник, вписаний у квадрат. Особливістю цього типу інтер'єрна просторовість храму, якої немає у звичайних хрестоподібних храмах (Стоуфі-Пулімену, 2015).

Церковна архітектура середньовізантійського періоду (серед. VIII – поч. XIII ст.) характерна невеликими парафіяльними монастирськими церквами, з кількома додатковими вівтарями, окрім основного. В класичному варіанті, це прямокутний об'єм, розділений чотирма стовпами на дев'ять частин, які перекриваються циліндричними склепіннями; а над центральною частиною на підпружних арках височить барабан з купольним завершенням. Окрім центрального куполу, могло бути ще від 4 до 12 менших куполів. Цей тип храму мав варіанти: храми вписаного хреста; храми на чотирьох колонах; храми з куполом на тромпах. Храми могли відрізнятися пропорціями та декорацією фасадів, але внутрішній простір мав тотожні ознаки подільності на частини. Колона набула значення основного конструктивного і композиційного елементу внутрішнього простору.

Правління імператорів Македонських (IX – X ст.) – другий "Золотий вік" – ознаменований масовим будівництвом монастирів, обнесених фортечними мурами. Наприклад, добре збережений монастир Осіос-Лукас (кін. X – поч. XI ст.), у якому розташований комплекс з двох церков: Богородиці та св. Луки. Церква Богородиці – хрестово-купольний храм з триконховою абсидою та куполом на пандативах. Храм Богородиці вбудовано в більший храм св. Луки, увінчаний більшим куполом на шістнадцятигранному барабані, що спирається на стовпи та тромпи. Фасад має численні подвійні та потрійні вікна, прикрашений мармуром та мозаїками. Під храмом знаходиться крипта, яку створили над місцем поховання св. Луки з конструктивних міркувань – щоб підлогу церкви припідняти на рівень з церквою Богородицькою.

У пізньовізантійський період (XIII – серед. XV ст.) більшість побудованих церков, належать до типу хрестово-купольних. Але перевага належала реконструкціям споруд давніших часів, що супроводжувалася добудовами та надбудовами. Однією з видатних будівель цього періоду, є збережена церква Христа Спасителя в Полях (Хора) (Тодіс, н.д.).

Архітектуру пізньої Візантії прийнято розглядати в рамках двох періодів – раннього (ост. третина XIII ст.) і високого палеологівського. Зразком раннього періоду є собор Св. Софії в Трапезунді, що має ознаки, притаманні східній архітектурі: подовжену західну частину, форми об'ємної композиції,

мурування гладкотесаним камінням, віконні обрамлення нагадують вірменські і грузинські пам'ятки попередніх епох. Глибокі трьохаркадні портики схожі з собором в Кутаїсі (1003 р.). Орнаментальні мотиви, капітелі портиків перегукуються з вірменським зодчеством (Аугерінопулос, н.д.). До цього періоду також належить церква Христа Пантократора у східному болгарському місті Несебір (XIII–XIV ст.). (Сайт музею "Старий Несебір", н.д.). Церква Панагія Парігорітіса в Арті, побудована між 1283-1296 рр. – оригінальний архітектурний тип храму. Зовні Панагія Парігорітіса є дуже простим і чітким кубічним об'ємом з двома ярусами подвійних вікон на кожному фасаді. Церква увінчана п'ятьма куполами. Над західним фасадом встановлений ажурний балдахін на восьми колонах (Цора, н.д.).

Для пізньовізантійської архітектури характерні маленькі замкнені храми, нерідко з багатим зовнішнім декором; прибудови до старих церков нових приміщень, що призводило до асиметричності загальної композиції.

Висновки

Місія Візантії в світовій культурі локалізувалася в сфері релігійної творчості. Візантія зберегла ряд традицій античного мистецтва та розвивала будівельну техніку на основі традицій Сходу: базилікальність ранньохристиянської архітектури; центричні типи храму, пов'язані з вшануванням пам'яті святих праведників; в інтер'єрах застосовувалися готові архітектурні елементи (наприклад, колони античної Греції з розібраних та зруйнованих храмів); для перекриття церков з VI ст. почали застосовувати римські циліндричні та хрестові склепіння. Застосування купола дозволило освітити ділянки інтер'єру, що знаходилися в глибині. Цей винахід був корисним з символічної точки зору – великий купол в центрі інтер'єру символізує небо, а світло – Божу благодать. Візантія створила хрестово-купольний тип храму і залишила людству блискучі приклади синтезованого вирішення інтер'єрів з використанням мозаїк та монументального фрескового живопису.

Візантія відігравала ключову роль у просуванні християнства на схід і північ та пристосування його до специфіки соціального й духовного життя народів. Її духовний вплив охопив кілька слов'янських народів і держав, включаючи Україну-Русь. Через притаманну непорушність культурно-релігійних традицій, риси візантійської архітектури дійшли до нашого часу та знайшли відображення в сучасній церковній архітектурі.

Література

- Аугерінопулос, С. (н.д.). *Середньовізантійські трибани базилики Трапезунду. Поширення архітектурного типу на східному порубіжжі імперії*. Магістерська робота під керівництвом Петрідіса П., Палліса Г., Мамалюкоса С. Вилучено з <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2972632/file.pdf>
- Котляр, М. (2003). *Візантія*. Енциклопедія історії України. Інститут історії України, Національна Академія Наук України. Вилучено з http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Vizantii
- Лозинський, К. (2010, жовтень 4). *Дещо про візантійську ікону та архітектуру*. Вилучено з <http://lpba.org.ua/descho-pro-vizantijsku-ikonu-ta-arhitekturu/>
- Лунд, П.-А. (н.д.). *San Stefano di rotondo (Сан-Стефано-ді-ротондо)*. Вилучено з <https://romselskabet-spqr.dk/san-stefano-di-rotondo/>
- Себальос, К. (2014, листопад). *Hagia Sofia, Estambul. Construcción (Ая Софія, Стамбул. Будівництво)*. Вилучено з <https://moleskinearquitectonico.blogspot.com/2014/11/hagia-sofia-estambul-construccion.html>

- Старий Несебр. (н.д.). *Церква "Христос Пантократор"*. Вилучено з https://ancient-nessebar.com/html/main_bg.php?menu=sights_pantokrator
- Стоуфі-Пулімену, Іоанна. (2015, травень 12). *Християнська та візантійська археологія*. Матеріали відкритих цифрових курсів Афінського університету "Open Academic Courses". Національний Каподистрійський університет Афін. Вилучено з <https://opencourses.uoa.gr/courses/THEOL100/>
- Тодіс, К.Н. (н.д.). *За милістю Теодора Метохіта, який відремонтував церкву Святого Сотіроса в Хорі*. Вилучено з <https://cognoscoteam.gr/archives/38268>
- Трояна, Ножеа. (н.д.). *Внесок Візантії у розвиток життя в Румунії та Молдові між XIV – XV ст..* Вилучено з https://www.academia.edu/5576700/Contribuții_bizantine_la_dezvoltarea_vieții_bisericești_din_Țara_Românească_și_Moldova
- Царенок, А. (2017). *Естетико-аскетичні традиції Візантії в історії християнської культури*. Чернігів: Видавництво "Десна Поліграф". Вилучено з <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5218/1/Естетико-аскетичні%20традиції%20Візантії%20в%20історії%20християнської%20культури.pdf>
- Цвєткова, Ю.В. (2019). *Правове регулювання релігійних правовідносин в едиктах римських імператорів IV–VI ст..* Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки, (5), 36-41. Вилучено з https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/5_2019/9.pdf
- Цора, М. (н.д.). *Величний пам'ятник Арти, який святкує Благовіщення Пресвятої Богородиці*. Вилучено з <https://www.amna.gr/home/article/718192/To-megaloprepo-mnimeio-tis-Artas-pou-giortazei-ton-Euaggelismo-tis-Theotokou>
- Юрій, М. (н.д.). *Візантизм як фактор цивілізаційного впливу на українське суспільство*. Збірник наукових праць. Дослідження із всесвітньої історії, 119-130. Вилучено з <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7259/1/Yuriy.pdf>